

POLSKA SZKOŁA POMAGANIA

Przyjęcie osób uchodźczych z Ukrainy w Polsce w 2022 roku streszczenie raportu

Początkowo był duży entuzjazm (...) Trudno jednak oczekiwać od zwykłego mieszkańca jakichś długofalowych działań pomocowych, bo to jest w ramach, wydaje mi się, rządu i samorządu, i organizacji społecznych. Natomiast myślę, że mieszkańcy zdali ten egzamin na piątkę (administracja publiczna, duże miasto).

Minął równo rok od wybuchu pełnoskalowej agresji na Ukrainę, na skutek której blisko dwa miliony Ukrainek i Ukraińców szukało schronienia przed wojną w Polsce, z czego 70 procent zamieszkało w 12 największych polskich miastach. Rok ten upłynął pod znakiem bezprecedensowej solidarności polskiego społeczeństwa oraz współpracy międzysektorowej, nawigowania między ogromem skali potrzeb osób uchodźczych oraz społeczną i instytucjonalną gotowością, by im natychmiast sprostać. Po roku widzimy już, że tworzona *ad hoc* infrastruktura musi wytrzymać kolejne lata i tym samym wchodzimy w nowy i trudny etap długofalowych działań recepcyjnych i integracyjnych, w których niezbędna jest jakościowa współpraca i diagnoza tego, co przez ten czas się sprawdziło, a co wymaga zmiany. Proces ten jest jednak niemożliwy bez rozpoznania nowych potrzeb, wzmocnienia współpracy i komunikacji międzysektorowej oraz włączania samych osób uchodźczych i migranckich w procesy decyzyjne.

Raport pokazuje **ogromną mobilizację dużej części polskiego społeczeństwa** zaangażowanego w pomoc osobom uciekającym przed wojną. Pokazuje, z czego możemy czuć się dumni i dumne jako Polki i Polacy. Ale podkreśla także pomoc, która nie jest dostrzegana - pomoc uchodźczyniom ze strony samej społeczności ukraińskiej, która mieszkała wcześniej w Polsce - i to zarówno osób z doświadczeniem migracyjnym, jak i ukraińskiej mniejszości narodowej.

Raport *Polska Szkoła Pomagania* oferuje **diagnozę potrzeb i dobrych praktyk** działań pomocowych i integracyjnych podmiotom w te działania zaangażowanym - władzom samorządowym i centralnym, organizacjom społecznym i międzynarodowym, przedstawicielom biznesu i społeczności migranckich - w oparciu o głosy i doświadczenia, jakie zdobyli działając nieprzerwanie od 24 lutego 2022 roku. Dzięki współpracy czołowych polskich ośrodków badawczych oraz Konsorcjum Migracyjnego złożonego z organizacji społecznych od lat zaangażowanych w pracę z i na rzecz migrantek i migrantów, w oparciu o analizę danych zastanych oraz badania jakościowe i instytucjonalne w sumie jedenastu dużych (Kraków, Lublin, Poznań, Rzeszów, Warszawa), średnich (Łomża, Płock, Świnoujście) i małych polskich miastach (Bolechówko-Potasze, Hrubieszów, Wronki) udało nam się zrekonstruować skalę i charakter polskiej infrastruktury pomocowej i recepcyjnej w reakcji na masowy przyjazd uchodźczyń z Ukrainy. Odpowiednie zróżnicowanie badanych miast miało za zadanie zapewnić jak najpełniejszy i najbardziej zróżnicowany obraz działań podejmowanych w odpowiedzi na przyjazd uchodźczyń po 24 lutego 2022 r.

Opisywana w raporcie migracja uchodźcza z Ukrainy jest silnie sfeminizowana - do Polski przyjeżdżają głównie kobiety z dziećmi oraz osoby starsze. By podkreślić ten proces raport na

poziomie języka używa głównie feminatywów. Pojęcie “uchodźczynie” obejmuje jednak w intencji autorów i autorek wszystkie osoby uciekające przed wojną, nie tylko kobiety.

Dwie fazy działań: recepcja i integracja

Musi być wiadomo, kto za co odpowiada. Kto jak się nazywa. Muszą być do tego narzędzia, muszą być spotkania. Muszą być pieniądze. Musi być miejsce. Musi być komunikacja (społeczeństwo obywatelskie)

Bezprecedensowa skala mobilizacji polskiego społeczeństwa obywatelskiego po 24 lutego 2022 oraz rządowa, jak i obywatelska odpowiedź na kryzys humanitarny, przyniosła szereg wyzwań społecznych, logistycznych oraz międzysektorowych. **W pierwszej fazie działań pomocowych - recepcji** - kluczowe było zapewnienie pomocy humanitarnej oraz bezpieczeństwa osobom uciekającym z Ukrainy, a większość działań podjęto *ad hoc*. To doprowadziło do utworzenia wielu równoległych platform wymiany wiedzy i komunikacji oraz dublujących się działań, nieczytelnego podziału odpowiedzialności na różnych szczeblach administracji publicznej, przepełnienia tworzonych na szybko punktów zbiorowego zakwaterowania tworzonych w halach i przy dworcach, a także braku adekwatnego wsparcia dla grup o szczególnych potrzebach: osób małoletnich i w podeszłym wieku, przewlekłe chorych i narażonych na dodatkową dyskryminację (w tym przedstawiciele mniejszości romskiej, społeczności LGBTQIA). Wiele z tych w zamyśle tymczasowych rozwiązań czy problemów utrzymało się do dziś, a ogrom pracy i odpowiedzialności, która spadła na społeczeństwo obywatelskie - w tym samą mniejszość ukraińską - nierzadko nie została na późniejszych etapach zastąpiona działaniami państwa i władz lokalnych. Ludzie, którzy byli filarem pomocy uchodźczynom, stopniowo stali się jej zakładnikami.

Obecnie znajdujemy się **w drugiej fazie odpowiedzi na kryzys - integracyjnej**. Przejawia się ona w potrzebie tworzenia długoterminowych rozwiązań i form wsparcia, które włączają osoby uchodźcze w procesy decyzyjne. Poniższe badania w polskich miastach wskazały, że wiele podmiotów - od organizacji społecznych i wolontariuszy oraz wolontariuszek, po lokalne samorządy i sztaby reagowania kryzysowego - czuły się miesiącami pozostawione samymi sobie, bez wytycznych, koordynacji i bez jasnego podziału obowiązków czy długotrwałego wsparcia (strukturalnego, finansowego, merytorycznego). Organizacje społeczne korzystały ze wsparcia biznesu, organizacji międzynarodowych oraz dotychczasowej współpracy wewnątrzsektorowej, bez poczucia adekwatnego uczestnictwa w dialogu z władzami centralnymi i regionalnymi. W wielu wywiadach szczególnie podkreślana była rola biznesu, który po raz pierwszy na taką skalę zaczął współpracować z trzecim sektorem. Jednocześnie podejściu biznesu były przeciwstawiane praktyki dużej części organizacji międzynarodowych, w tym długie procesy decyzyjne. Zdecydowanie wielokrotnie podkreślano potrzebę współpracy międzysektorowej, która powinna być priorytetem przy opracowywaniu strategii skutecznej recepcji oraz integracji uchodźczyń w polskich miastach.

Osoby uchodźcze w polskich miastach

Dobro zawsze wraca w jakiejś innej postaci. Myślę, że ta cała pomoc była też dlatego, że to nam się mogło kiedyś przydarzyć albo przydarzy (wolontariusz, małe miasto).

O skali migracji z Ukrainy do konkretnych miast, jak i gotowości przyjęcia uchodźczyń i ich integracji zdecydowały przede wszystkim wielkość, położenie geograficzne i charakter migracyjny miasta, a

także obecność w nim organizacji społecznych. W dużych miastach chłonny rynek pracy, łatwiejszy dostęp do edukacji, obecność organizacji międzynarodowych oraz sumarycznie większa oferta pomocy uchodźczym, w tym osobom ze szczególnymi potrzebami, stanowiły czynniki przyciągające osoby uchodźcze. Co więcej, w Warszawie, Poznaniu czy Lublinie często obecna była już duża i dobrze zsieciovana społeczność migrancka. Podobnie w badanych tu średnich miastach grupy migrantów i migrantek ekonomicznych były duże, jednak różnicę stanowił brak polityk integracyjnych czy dedykowanego migrant(k)om sektora społecznego - po 24 lutego infrastrukturę pomocową i integracyjną trzeba było tworzyć niemal od zera, a duża odpowiedzialność spoczęła na władzach miejskich i samorządach, a nawet lokalnym biznesie. Osobną grupę stanowiły miasta małe, w których działania podejmowane były w oparciu o sieci zaufania i pomoc sąsiedzka, stanowiąc barometr dla przyszłych dobrych praktyk integracji i relokacji.

Z raportu jasno wyłania się ogromna rola (i odpowiedzialność), jaką w badanych miastach odegrała sama **mniejszość narodowa ukraińska, a także same osoby migranckie i uchodźcze**, często pełniąc rolę pierwszego wsparcia (tłumaczeniowego, mediacyjnego), najlepiej rozpoznając i wskazując potrzeby osób uciekających z Ukrainy, i wchodząc w nietatwe działania i nowe formy współpracy.

Współpraca międzysektorowa

Ten stan permanentnego kryzysu wymaga współpracy nas wszystkich (społeczeństwo obywatelskie).

Priorytetem była i pozostaje spójna oraz przejrzysta współpraca między różnymi sektorami, co podkreślały praktycznie wszystkie osoby, z którymi przeprowadzono wywiady do niniejszego raportu. Jednak w większości badanych miast (za wyjątkiem może Lublina), niezależnie od ich rozmiaru, współpraca i komunikacja **między samorządami a sektorem społecznym** rzadko przebiegała sprawnie: trzeci sektor deklarował gotowość włączenia się w procesy decyzyjne i współprojektowanie średnio- i długoterminowych działań recepcyjnych i integracyjnych, a samorządy napotykały trudności w przestawieniu się na **tryb działań kryzysowych**. Brakowało także dobrej współpracy pomiędzy różnymi pionami administracji publicznej, przede wszystkim między władzami centralnymi i podległymi im wojewodami a lokalnymi samorządami i organizacjami społecznymi.

Po miesiącach działań oddolnych **społeczeństwo obywatelskie wytraciło siły** i zasoby niezbędne do utrzymania infrastruktury pomocowej, jednak nie zostało w adekwatnym zakresie oraz w odpowiednim tempie zastąpione przez docelowe podmioty odpowiedzialne za te działania, czyli władze centralne i samorządowe przy wsparciu organizacji międzynarodowych.

Obecność **organizacji międzynarodowych** (UNHCR, IOM, UNICEF etc.) została odnotowana przez samorządy i sektor pozarządowy, szczególnie w średnich i dużych miastach, jednak **wyzwaniem we współpracy i komunikacji był deficyt zaufania** i jasnych zasad współpracy, a także **biurokratyzacja** procedur niezbędnych do otrzymania i rozliczenia wsparcia w tak dynamicznych warunkach. Bardzo **doceniona została współpraca z lokalnym i międzynarodowym biznesem**, który szukał współpracy z sektorem społecznymi oferował dynamiczne, oparte na zaufaniu systemy rozliczeń, jednocześnie działając **w polu swojej ekspertyzy** tam, gdzie było to niezbędne (cyberbezpieczeństwo, doposażenie ośrodków recepcyjnych etc.).

Działania rządu, reprezentowanego głównie przez wojewodów, obecne były przede wszystkim w dużych miastach, gdzie odpowiadali za **koordynację punktów recepcyjnych i relokacyjnych**. Miejsca te - szczególnie po zmianach legislacyjnych dotyczących miejsc zbiorowego zakwaterowania (które mają wejść w życie 1 marca 2023 roku) - w dużej mierze wciąż **wymagają poprawy**, szczególnie w kontekście dostępu do usług, warunków sanitarnych oraz osób o szczególnych potrzebach (małoletnich bez opieki, osoby starsze czy chore etc.). Badania wykazały również poważnie **ograniczony dostęp do usług publicznych, oferty lokalowej i edukacyjnej** dla osób uchodźczych, co wymaga zdecydowanych działań rządu i spójnej współpracy między sektorami. Centralnie i lokalnie rozpoznano też potrzebę monitorowania pojawiających się coraz częściej **poglądów antyukraińskich**, w tym tych, które obwiniają osoby uchodźcze o wiele pojawiających się w Polsce problemów. Należy im przeciwdziałać poprzez obalenie tych mitów. Zaangażować się w nie powinni liderzy i liderki polityczni, w tym rząd. Pozytywny przekaz na temat osób uchodźczych płynący ze strony rządzących jest nie do przecenienia.

Działania wojenne w Ukrainie nie zakończą się wkrótce i niezbędna jest długofalowa strategia pomocy i integracji oraz zagwarantowanie stabilnego wsparcia podmiotom, które ją realizują. Poniższy raport stanowi analizę dotychczasowych działań i rozwiązań, z rekomendacjami tam, gdzie dane rozwiązania i formy współpracy się sprawdziły - lub wymagają poprawy. Godzien podziwu zryw polskiej solidarności z osobami uciekającymi z Ukrainy musi przerodzić się w polską szkołę pomagania w oparciu o zdobywanie wiedzy o potrzebach osób uchodźczych, wymianę doświadczeń i umiejętności oraz międzysektorowe zaufanie i długoterminowe planowanie działań.

Kluczowe rekomendacje

W oparciu o przeprowadzoną analizę, rekomendujemy:

- Rząd powinien **wycofać się** z wprowadzonego od 1 marca 2023 roku nowelizacją specustawy **obowiązku partycypowania uchodźczyń w kosztach utrzymania** w miejscach zbiorowego zakwaterowania. Konieczne jest też dostosowanie przepisów ustawy do wymogów unijnych.
- Konieczne jest **przygotowanie i wprowadzenie spójnych lokalnych polityk integracyjnych** na poziomie samorządów różnego szczebla, a także mapowanie zasobów i podmiotów lokalnych w tę pomoc zaangażowaną (organizacji społecznych, lokalnego biznesu etc.). Priorytetem są **działania długoterminowe**.
- Należy zaplanować i przeprowadzić **poprawę dostępu osób uchodźczych do usług**: jakościowej opieki medycznej i społecznej, edukacji i rynku pracy, oferty lokalowej i wsparcia w integracji, według standardów międzynarodowych i uwzględniając szczególne potrzeby.
- Konieczne jest **wsparcie organizacji społecznych** i ich działań skierowanych na pomoc i integrację uchodźczyń. Powinno ono przebiegać na różnych poziomach, w tym finansowym, i powinny go zaoferować instytucje publiczne oraz organizacje międzynarodowe.
- Niezbędne jest **usprawnienie współpracy międzysektorowej** w działaniach pomocowych oraz integracyjnych, uspołnienie kanałów komunikacji oraz **wymiana wiedzy** i dobrych praktyk. **Współpraca ta musi być oparta na zaufaniu**, uproszczonych procedurach oraz

włączaniu osób migranckich w procesy decyzyjne. Społeczeństwo obywatelskie musi zostać **znacznie odciążone** przez władze lokalne i centralne w tych działaniach.

- Należy zintensyfikować plany i prace rządu nad przeprowadzeniem **relokacji wewnętrznych**, które powinny się opierać na współpracy z samorządami oraz dobrowolności przeprowadzki ze strony uchodźczyń.
- Osobom pracującym z uchodźczyniami koniecznie należy zapewnić wsparcie merytoryczne oraz przede wszystkim psychologiczne. Jest to szczególnie ważne dla osób z doświadczeniem migracji, w tym tych które uciekły przed wojną w Ukrainie. **Wsparcie w postaci pomocy psychologicznej** oraz związanej z przeciwdziałaniem wypaleniu zawodowemu powinno być zaoferowane także wszystkim pracującym bezpośrednio z uchodźczyniami, także w instytucjach publicznych.

Konsorcjum Migracyjne